

(1341) olarak gördüğünü söylemektedir (ed-*Ḍaw* 'ü'l-lâmi', X, 59).

Demîrî önceleri geçimini terzilikle sağlıyordu. Daha sonra kendisini ilme verip uzun müddet Bahâeddin es-Sübki'nin yanında bulundu ve ondan faydalandı. Cemâleddin Abdürrahim b. Hasan el-İsnevî'den fıkıh, Burhâneddin İbrâhim b. Şerefeddin el-Kirâtî'den edebiyat, Bahâeddin Abdullah b. Abdurrahman İbn Akil'den Arapça ve başka ilimler tahsil etti. Hocaları arasında İzzeddin Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî, Sirâceddin İbnü'l-Mülâkkın ve Sirâceddin Ömer b. Raslân el-Bulkînî gibi tanınmış âlimler de vardır. Kendisinden de Selâhaddin el-Akfehî Mekke'de, Takıyyüddin el-Fâsî Kahire'de hadis dinlemişlerdir. Demîrî tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usulünde, dil ve edebiyat ilimlerinde mütehasıs oldu; fetva ve tedris icâzeti aldı. Kahire'de Ezher ve Zâhir camileriyle Kubbetü'l-Baybarsiyye (II. Baybars Hankahı) ve Bâbünnasr içindeki İbnü'l-Bakarî Medresesi'nde ders verdi. 1360-1379 yılları arasında altı defa hacca gitti. 1379'dan 1399'a kadar yirmi yıl kaldığı Mekke'de hem ders okuttu hem de fetva verdi.

Zühd ve takvâsi dolayısıyla Kahire'de mensubu olduğu Dârü saîdi's-süedâ (Sâlâhiyye Hankahı) dervişleri arasında büyük bir şöhret kazandı. Çağdaşı Makrîzî el-*'Ukûd fi târîhi'l-'uhûd* adlı eserinde yıllarca onunla birlikte bulunduğu ve vazolarına katıldığını belirtmektedir. Demîrî 3 Cemâziyelevvel 808 (27 Ekim 1405) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Dârü saîdi's-süedâ yakınındaki Mekâbirü's-süfiyye'ye defnedildi. Gösterdiği rivayet edilen bazı kerâmetler ve hakkındaki *mugayyebat**'la ilgili haberler sayesinde meşhur oldu. Kendisi bu kerâmetlerin rüya olduğunu söylüyorsa da halk buna inanmıyor ve onun mânevî kişiliğini gizlemek için böyle davrandığını sanıyordu.

Eserleri. 1. *Hayâtü'l-hayevân**. Demîrî'ye Doğu'da ve Batı'da büyük şöhret kazandıran ve bir hayvanlar ansiklopedisi mahiyetinde olan eserin "kübrâ" (büyük), *vustâ* (orta) ve "suğrâ" (küçük) olmak üzere üç ayrı şekli vardır. Kitap birçok defa basılmıştır (meselâ Bulak 1275, 1284; Tahran 1285; Kahire 1305). On kadar ihtisarı bulunan eser Türkçe, Farsça, Latince, Fransızca ve İngilizce'ye yapılan tam veya kısmî tercümeleri yanında birçok araştırmaya da konu olmuştur. 2. *Muhtaşarü'l-Gayisil-müseccem fi Şerhi Lâmiyyeti'l-'Acem*. Halîf b. Ay-

bek es-Safedî'nin, Tuğrâi'nin *Lâmiyyeti'l-'Acem*'ine yaptığı *el-Gayisil-müseccem fi Şerhi Lâmiyyeti'l-'Acem* (el-Gayisü'l-lezi insecem fi Şerhi Lâmiyyeti'l-'Acem) adıyla bilinen şerhinin ihtisarıdır. Kâtib Çelebi bu eserin bir nüshasının üzerinde 769 yılı Rebülevvelinde (Kasım 1367) dört gün içinde ihtisar edildiğine dair bir kayıt gördüğünü bildirmektedir (Keşfü'z-zunûn, II, 1538, dipnot 1). Eserin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 4110). 3. *en-Necmü'l-vehhâc* (Şerhu Minhâci't-tâlibîn li'n-Nevevî). Demîrî, telifini 786 Rebü'lâhîrinde (Haziran 1384) tamamladığı bu şerhini hocaları olan Bahâeddin es-Sübki, İsnevî ve başkalarının *Minhâcü't-tâlibîn*'e yaptıkları şerhleri kısaltmak suretiyle meydana getirmiştir. Eserin muhtelif nüshalarına ait bazı ciltler Süleymaniye Kütüphanesi'nin çeşitli bölümlerinde mevcuttur (Ayasofya, nr. 1278, I. cilt; nr. 1280, III. cilt; Fâtiḥ, nr. 1830, I. cilt; nr. 1831, III. cilt; Pertevniyal, nr. 263, I. cilt; nr. 264, II. cilt). 4. *Rumûzü'l-künûz ellezî bereze ibruzühü ahsen bürûz*. Fıkıh ve kelâm ilimlerine dair 30.000 beyitlik bir *urcûze**'dir. Eserin bir nüshası dört cilt halinde Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hacı Ahmed Paşa, nr. 89-92). 5. *Manzûme fi'stiḥbâbil-vuzû**. Oğlu tarafından şerhedilmiştir (bir nüshası için bk. Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 92/2). 6. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb* (Keşfü'z-zunûn, II, 1741). 7. *el-Cevherü'l-ferid fi 'ilmi't-tevhîd* (a.g.e., I, 619). 8. *ed-Dibâce* (Şerhu Süneni İbn Mâce). Beş cilt kadar olduğu kaydedilen eser tamamlanamamıştır (a.g.e., II, 1004). 9. *Gâyetü'l-ereb fi kelâmi ḥükemâ'i'l-'Arab*. Müellif bu eserine bir de şerh yazmıştır (a.g.e., II, 1190). 10. *et-Tezkire* (a.g.e., I, 386).

BİBLİYOGRAFYA :

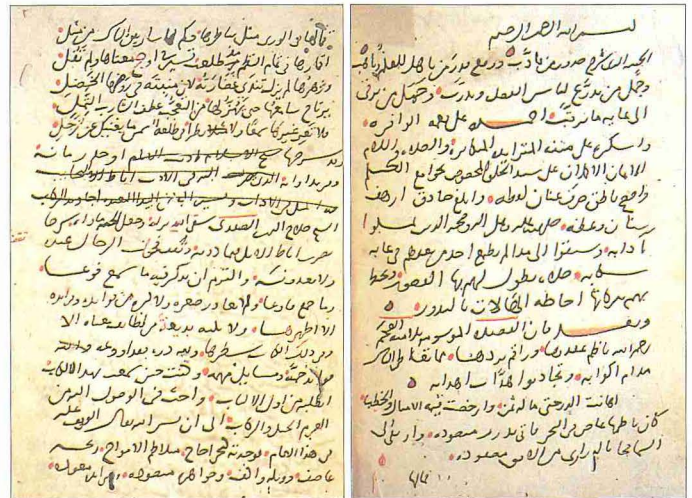
İbn Kâdi Sühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, IV, 61-62; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gümur*, V, 347-348; Şehâvî, *ed-Ḍaw'ü'l-lâmi'*, X, 59-62; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'ade*, Haydarâbâd 1328, I, 186; Kâtib Çelebi, *Süllemül-vuşûl ilâ Ṭabaḳâti'l-fühûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 231^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 386, 619, 696-697; II, 1004, 1190, 1537, 1538, 1741, 1875; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 272; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 203; Ali Paşa Mübârek, *el-Hitaṭü't-Tevfikıyye*, Bulak 1306, XI, 59; F. Wüstenfeld, *Geschichte der arabischen Aerzte und Naturforscher*, Göttingen 1840, nr. 265; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, II, 278; Brockelmann, *GAL*, II, 172-173; *Suppl.*, II, 170-171; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1639-1641; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Kazancıgil), s. 30; Joseph de Somoogy, "Index des sources de la Hayât al-Hayawân de ad-Damîrî", *JA*, sy. 213 (1928), s. 5-128; a.m.f., "ad-Damîrî's Hayât al-Hayawân An Arabic Zoological lexicon", *Osiris*, IX, Bruges 1950, s. 33 vd.; a.m.f., "al-Jähiz and ad-Damîrî", *Annual of the Leeds University, Oriental society*, Leiden 1958-59, I, 55-60; a.m.f., "Die Stellung ad-Damîrî's in der arabischen Literatur", *WZKM* (1960), s. 192-206; Azîz Ali el-İzzî, "ed-Demîrî ve Kitâbüḥü Hayâtü'l-Hayevân", *el-Meurid*, XIV/4, Bağdad 1985, s. 139-152; Muhammed Reşad et-Tübâ, "Hayâtü'l-Hayevânî'l-kübrâ", *Ti*, III, 776-783; D. B. Macdonald, "Demîrî", *IA*, III, 521-522; L. Kopf, "al-Damîrî", *EI*² (Fr.), II, 109-110.

CEVAT İZGI

DEMİRKAPI

Eski Türk coğrafi adlarından biri.

Demir kapı (temir kapı), temür kapuk, demür kapu) Araplar tarafından *bâbü'l-hadîd*. Farslar tarafından *derbend*, *der-i âhenin*, *derbend-i âhenin* şekillerinde aynı anlamda kullanılmış olup bunların hepsi siyasî ve tabii sınırlarda bulunan, sınır karakolu gibi kullanılan hisarları ve geçit bölgelerini ifade etmektedir.

Demîrî'nin *Muhtaşarü'l-Gayisil-müseccem fi Şerhi Lâmiyyeti'l-'Acem* adlı eserinin müellif hattı nüshasının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4110)

Demirkapı adına Orhun âbidelerinde "Temir Kapı" şeklinde rastlanmaktadır. Burada geçen Demirkapı, muhtemelen Orta Asya'da Baysun dağı silsilesinde, 10-18 m. genişliğinde ve 3 km. uzunluğunda olan, Buhara ve Semerkant'tan Belh'e giden ana yol üzerinde yer alan geçittir. Meşhur Çinli seyyah Hsüan-Tsang, milâdî 644 yılında bu bölgenin güney kısmındaki küçük devletlerin bir Türk emirinin hâkimiyeti altında bulunduğunu yazmaktadır. Bîrûnî, Bâbü'lhadîd diye adlandırdığı bölgenin Sagâniyân (Sagâniyân, Çağaniyân) vilâyetine dahil olduğunu kaydetmektedir. Özbek bilginleri de Demirkapı deresi veya Buzgala adıyla tanınan aynı tarihî bölgenin, Özbekistan'ın Kaşkaderya vilâyetinin Dehkanâbâd şehrinin güney kısmında yer aldığını doğrulamaktadırlar. Öte yandan şimdiki Baysun şehrinin 63 km. batısındaki Derbend'in Ortaçağ'da önemli bir kale olduğu da bilinmektedir.

Orhun âbidelerinde adı geçen Demirkapı'dan başka Arap istilâsı devrinde Orta Asya'da aynı adı taşıyan başka yerler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, şimdiki Taşkent bölgesinin (eski adı Şaş veya Çaç) kuzeyinde yer alıyordu. Diğeri ise bugün Derbend adıyla tanınan ve Ortaçağ'da Hazar denizinin en önemli limanı olan şehirdi. Buraya daha sonraki devirlerde de Türkler tarafından Demirkapı denmiştir. Nitekim Osmanlı dönemine ait resmî belgelerde, tarih kitaplarında, Ermenice yazılmış tarihlerde şehir bu adla anılmaktadır. Ruslar da buraya bu adın tercümesi olan Jeleznya Vrata diyorlardı. Arap-İslâm fetihlerinden önce Dağıstan bölgesine yerleşmiş olan Kumuk Türkleri burayı, Saksonyalı seyyah Oleari'ye göre Demürkapı diye adlandırıyorlardı (ayrıca bk. DERBEND).

Kırım'da Gurfuz yaylasında 1540 m. yükseklikteki bir dağın tepesinden geçen yolun en yüksek noktasında bulunan geçide de Demirkapı adı verilmişti. Öte yandan Balkanlar'da bu adı taşıyan yerler bulunmaktadır. Tuna'da Girdâb (Djerdab) denilen boğazlar sistemindeki en son boğaz Demirkapı adını taşıdığı gibi bütün bu boğazların hepsine birden Demirkapılar da denilmekteydi (Romence Portile de Fier, Sırpça Jeleznya Vrata, Macarca Vaskapu). Burası, Tuna nehrinin Karpata dağları veya Transilvanya Alpleri ile Balkan dağları arasında açtığı ve aynı zamanda daraldığı bir geçit yeri olup girdaplarıyla oldukça tehlikeli bir mevkiydi (Evliya Çelebi, VII, 446-456). Bu boğaz Osmanlılar'ın Orta Avrupa'ya ve Tuna böl-

gesine yönelik harekâtlarında önemli bir stratejik nokta olarak sürekli hedef teşkil etmiş, Türk akınlarını önlemek için 1419'da Macarlar burada savunma tedbirleri aldıkları gibi 1482'de II. Murad'ın kuvvetleri bu yerin üst ucundaki Güvercinlik'i (Golubaç, Galambóc) ele geçirerek karşı saldırıda bulunmuştu. Tuna Demirkapısı olarak da adlandırılan boğaz ve civarı 1526'ya kadar Osmanlı-Macar sınır bölgesini oluşturdu. Tam olarak kontrol altına alındıktan sonra da önemini korudu ve bu defa Osmanlı savunma hatlarından birini teşkil etti. Osmanlılar bu geçidin 4 km. yukarısında Adakale'deki istihkâmlarla burayı kontrol altına aldılar. 1688'de Belgrad'ı ele geçiren Avusturyalılar Demirkapı'yı Transilvanya, Macaristan, Eflak, Sırbistan ve Bulgaristan için bir kilit noktası saymışlardı (ayrıca bk. ADAKALE).

BİBLİYOGRAFYA :

Orhun Abideleri (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1970, s. 1, 4, 43, 57; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 290; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1288, 1688; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, II, 517; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. A. Ekber Feyyâz), Meşhed 1971, s. 605; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 306-312; VII, 446-456; A. Olearii, *Aussführliche Beschreibung Der Kundbaren Reyse nach Muscov und Persien*, Schleeswig 1647, s. 499; Sâmî Mirza Abdal Azim, *Târîh-i Selâitn-i Mengitîye*, Moscow 1962, s. 102, 156; E. Chavannes, *Documents sur les Tou-kine (Turcs) Occidentaux*, St. Petersburg 1903, s. 163; *Yaun Chwang's Travels in India* (ed. T. Watters), London 1904, I, 105; II, 266; H. A. R. Gibb, *The Arab Conquests in Central Asia*, London 1923, s. 3, 32, 38; S. E. Malov, *Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. Teksti i issledovaniya*, Leningrad 1951, s. 19, 60; G. A. Pugaçenkova, *K Istorii topografii Çaqaniana/Navçnie trudi Taşkentskogo gosudarstvennogo universiteta*, Taşkent 1963, Vypusk 200; M. Fasmer, *Etimologičeskij stovar russkogo yazıka*, Moskva 1964, I, 500; Barthold, *Turkestan Down the Mongol Invasion*, London 1968, s. 73, 138, 175, 186, 299, 452-453; a.mlf. — A. Decel, "Demir-kapı", *İA*, III, 522-526; M. A. Shaban, *The Abbasid Revolution*, Cambridge 1972, s. 12; R. N. Frye, "Dar-ı Âhanîn", *EP²* (İng.), II, 115-116.

ALİEV SALEH MEHMEDOĞLU

DEMİRTAŞ PAŞA

(bk. TİMURTAŞ PAŞA).

DEMİRTAŞIYYE

Halvetiyye tarikatına bağlı Rûşeniyye kolunun Muhammed Demirtaş'ı'ye (ö. 935/1528-29) nisbet edilen bir şubesi (bk. MUHAMMED DEMİRTAŞI).

DEMOGRAFI

(bk. NÜFUS).

DENDÂN-ı SAÂDET

(دندان سعادت)

Hız Peygamber'in Uhud Gazvesi'nde kırılan dişi.

Uhud Gazvesi esnasında Utbe b. Ebû Vakkâs tarafından atılan bir taşla Hz. Peygamber'in miğferinin parçalandığı, sağ alt çenede ön dişlerle azılar arasındaki dişinin (rebâiye) kırıldığı, yüzünün yaralandığı, akan kanı durdurmak için Hz. Ali ile Fâtıma'nın gayret sarfettikleri bilinmektedir. Vâkıdî'nin bir rivayetinden, Resûlullah'ın dişinin tamamen kırılmayıp mine kısmından bir parçanın koptuğu anlaşılmaktadır (*el-Meğâzî*, I, 244-246).

Türk-İslâm kültüründe "dendân-ı saâdet, dendân-ı şerif" diye anılan bu kırık diş parçasının kimin tarafından muhafaza edildiği hakkında bir rivayete rastlanmamıştır. Mukaddes emanetler içinde yer alan dendân-ı saâdetin diğerleriyle birlikte İstanbul'a intikali meselesi de henüz açıklığı kavuşmuş değildir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katılmış olan tarihçiler bu konuda herhangi bir bilgi vermemektedirler. Bir rivayete göre Mısır'ın ilhakından sonra Mekke Emîri Şerîf Ebû'l-Berekât, emirlik hazinesindeki "emânât-ı mübâreke"nin büyük bir kısmını oğlu Ebû Nümey ile İstanbul'a göndermiş ve Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir. Bu hediyeler arasında dendân-ı şerifin bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir.

Evliya Çelebi mukaddes emanetlerin bir kısmının, bu arada dendân-ı saâde-

Dendân-ı saâdet mahfazası (TSM, Kutsal Emanetler, Teşhir, nr. 1/3)

